

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

***Андрій Ковальчук,**
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правосуддя
Державного університету інфраструктури
та технологій*

***Семен Стеценко,**
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри адміністративного та
господарського права
Запорізького національного університету*

УДК 340.134:336.711

Фінансово-правові засади регулювання криптовалютного ринку

Реалії сьогодення засвідчують появу нових явищ та суспільних процесів, які об'єктивно потребують наукового опрацювання із пропозиціями подальшого правового врегулювання. Вказане має безпосереднє відношення до криптовалют. Цифрові гроші і передусім їх криптографічні (крипто-віртуальні) різновиди – своєрідна глобальна матриця цивілізаційного розвитку у ХХІ ст. Криптографія – це наука про методи створення програм конфіденційності

та механізмів ретрансляції сповіщень у такій формі, щоб їх неможливо було прочитати без спеціального секретного ключа. При цьому криптовалютний простір весь час перманентно ускладнюється й видозмінюється. Водночас постійні метаморфози криптовалютного ринку ні найменшим чином не кореспондують із національними й міждержавними законодавчо-правовими регуляторами, які б відчутним чином дисциплінували рамки й сутніс-

ні процеси даного новаційного феномену.

У глобальному вимірі органи державної влади упустили момент тотальної заборони використання цифрової валюти. Вона швидко набрала популярність. Багато хто її визнає досить привабливим і більш прийнятним засобом здійснення розрахунків порівняно з державними (декретними) грошима. Але зараз ситуація дещо змінюється. Це пов'язано з тим, що криптовалюти показали свою нестабільність, платежі за їх участю проходять з великою затримкою, а також з розвитком кіберзлочинності в цій сфері. На сьогодні операції на криптовалютному ринку перетворилися в багатомільярдну індустрію. Така очевидність викликає, з одного боку, ентузіазм кіберпрограмістів-розробників криптовалюти, а з іншого - занепокоєння й тривогу представників державного сектору. Адже продуценти криптовалюти проголошують актуальність абсолютного позбавлення криптовалютного майнінгу від контролю держави. Така очевидність актуалізує питання фінансово-правових засад врегулювання криптовалютного ринку.

Ставлення до криптовалют з боку уряду різних держав пройшло низку етапів – від поблажливого ставлення як до «пустушок з інтернету» до повної заборони їх обігу на території одних країн (Китай, РФ) або визнання повноцінним «гравцем» на ринку валют, розроблення нормативного регулювання та включення офіційних котирувань на фондових біржах в інших країнах (Швейцарія, Канада, Австралія) [1, с. 98]. Щодо України, то справедливою видається точка зору, відповідно до якої реалії сьогодення свідчать про необхідність з боку держави здійснення системних кроків, спрямованих на покращення

соціально-економічного клімату у державі, зростання економічних показників, підвищення рівня заможності українських громадян. Одним із важливих кроків, який спрямований на досягнення вказаних цілей, без всякого сумніву, є залучення інвестицій, як внутрішніх, так і зовнішніх. Це уже не є прояв додаткових фінансових вливань в економіку нашої держави, а фактично це є однією із умов існування вітчизняної промисловості та виконання державою своїх соціальних зобов'язань [2, с. 67]. За умови чіткого, прозорого та зрозумілого ставлення держави до регулювання криптовалют вірогідність об'єктивного зовнішнього інвестування, без всякого сумніву, підвищиться.

На сьогодні нараховується понад двох тисяч різновидів криптовалют, а у практичному обороті знаходиться менше 500 (понад 460 різновидів) із загальною капіталізацією в сотні млрд. доларів США. Серед усіх видів криптовалют особливу популярність отримали цифрові гроші під назвою bitcoin (біткоїн)¹. Криптографічний алгоритм створення криптовалют (зокрема, bitcoin) був розроблений наприкінці 2008 р. Автор піонерного криптографічного алгоритму, а також назви «bitcoin» точно невідомий, але ймовірно, що це системний інженер з Каліфорнії – Сатоши Накамото.

Поза межами комп'ютерного простору криптовалютний ринок неможливий. З часом обчислювальна потужність всієї мережі біткоїн в 100 разів переважає сукупну потугу 500 найсучасніших суперкомп'ютерів [3]. Очевидно – це один з факторів того, чому нині діюче нормативно-правове поле національного й глобалізаційного виміру має деякі труднощі щодо обмеження агресивності розповсю-

¹ Bitcoin базується на двох словах: bit – одиниця виміру кількості інформації; coin – монета. При цьому слід розуміти, що біткоїни, як і інші різновиди криптовалюти не містять свого готівкового аналога. Насправді - це мережеві (умовні) гроші, представлені у вигляді записів у сконцентрованому віртуальному просторі.

дження неконтрольованих цифрових технологій. Зараз виникає ситуація когнітивного рефреймінга² та зміни парадигм, коли активно видозмінюється усталена понятійна структура грошово-фінансових відносин. Інакше кажучи, замість традиційних грошей, рух яких віддзеркалюється на банківських рахунках, ідеологи мережевого комп'ютерингу запропонували процедуру криптографічного шифрування з наступною верифікацією у кіберпросторі. Ніхто з Нобелівських лауреатів не перебачив такі кардинально-феноменальні досягнення в світовому Інтернет-просторі.

Концепт поліцентричності геопростору, в межах якого має місце перманентність створення віртуальних компаній та віртуальних офісів, учасники яких перебувають в різних куточках світу і при цьому ведуть спільний бізнес, тобто здійснюють геомережеву комерцію, - засвідчує надмірно складні нормативно-правові проблеми врегулювання даних процесів у межах окремих держав. У нинішньому вимірі щодо ринку криптовалют відсутня законодавча визначеність. Для виявлення ключових проблем, пов'язаних з ринком криптовалют і блокчейном в червні 2017 року на карибському острові Necker Island відбувся престижний саміт. На ньому зокрема відзначено, що на даний час лише Японія офіційно визнала один з різновидів криптовалюти - біткоїн законним платіжним засобом і створила загальноприйнятну основу для ефективного регулювання криптовалютного ринку. У Швейцарії на криптовалюту розповсюджуються ті ж правила, що і на повноцінну іноземну валюту. Також фінансовий регулятор Об'єднаних Арабських Еміратів встановив правила торгівлі криптовалютами. Невдовзі із 1300 об'єктів

нерухомості, виставлених у Науковому парку Дубаї на продаж, за bitcoin реалізовано 50 [4].

Поява й активна популяризація серед інтернет-спільноти розмаїтих видів криптографічних грошей, емісія й функціонування яких забезпечується математикою та криптографією, а не нормативно-правовою базою держави, несе в собі системні загрози, особливе місце серед яких займає анонімність і деперсоніфікація здійснення платежів і фінансових розрахунків. Водночас емісія відповідних різновидів криптовалют не зумовлюється і не пов'язана з фінансовим станом реальної економіки. Адже курс криптовалют не підпорядковується волі держави чи центробанку, а лише математичним розрахункам. Не є гальмом для учасників тіншових операцій із застосуванням цифрових грошей пересторога – наскільки безпечно довіряти знеособленим (на екрані комп'ютера) цифрі, не локалізованій в реальному просторі.

Підґрунтя криптовалюти базується на основі технології blockchain (блокчейн). Блокчейн – це публічний реєстр або база даних, що містить всю інформацію про транзакції відповідної криптовалюти. Йдеться про ретрансляцію інформації, що попередньо записана в спеціальний блок даних фіксованого розміру і який фахівцями названий hash (хеш). Тобто «хешування» або математичне перетворення інформації в хеш-блоки є обов'язковою умовою блокчейна. Принциповою тут є та очевидність, що блокчейн не структурований в адресному вимірі, як це має місце в банківських рахунках. В юридичному контексті можливо прослідкувати й визначити скільки одиниць криптовалюти належить конкретній електронній адресі, але не фізичній чи юридичній особі

² Когнітивний рефреймінг – дослівно «зрушення усталених рамок». У практичному сенсі йдеться про відміну (практичне ігнорування) базових постулатів щодо сутнісної природи грошей та «керівної ролі» на цьому полі держави й центробанків.

На переконання американського мільярдера українського Марка Гінзбурга, який вперше здійснив дистанційну операцію з продажу матеріального активу за криптовалюту «ефіріум»³, «смарт-контракти, блокчейн і криптовалюти найближчим часом обезцінять професію чиновника і нотаріуса, зроблять непотрібними державні реєстри та Бюро технічної інвентаризації, зруйнують монополію банків та багаточисленних посередників» [5]. До речі, криптовалюта є найбільш надійною і захищеною від підробок, тому що саме технологія блокчейн виключає таку можливість в принципі, бо фальшиву заміну прийшлося б ретранслювати в мільйони комп'ютерів по всьому світу.

З моменту появи Інтернет технологій й утвердження інформаційної епохи (90-і роки ХХ ст.) у працях зарубіжних інтелектуалів (зокрема, Р. Барбрука, С. Кастельса, Дж. Лакоффа, Н. Поппера, Є. Раймонда) активно розробляються теорії новітніх інформаційно-комунікативних технологій як базового чинника завоювання «незалежності» у мережевому просторі. З часом застосування алгоритму, який отримав у мережевому просторі криптовалют назву mining (майнінг), базувалось на ідеологемі повної безконтрольності процедур криптографічного шифрування. Таким чином, майнінг – це генерація криптовалют в децентралізованій системі. Тобто майнити можуть усі, хто хоче і може. Однак держава вимушена і повинна досить серйозно віднести до цивілізаційної новації, якою насправді є криптовалюта і не випускати з контролю всілякі спроби її стихійної емісії.

Не можна випускати з уваги і того, що сьогоднішній ринок криптовалют потенційно є формою фінансової піраміди, а також дає широкі можли-

вості для відмивання незаконно отриманих коштів, фінансування тероризму та кібершахрайства. І ось тут роль держав в належному правовому регулюванні операцій з криптовалютами складно переоцінити.

Так, за словами директора Європолу Роб Уейнрайт, від чотирьох з половиною до п'яти мільярдів доларів зі ста, отриманих незаконним шляхом, відмивається з допомогою криптовалют і ця тенденція буде тільки рости, "Ними не управляють центральні влади, тому поліція не може відслідковувати ці транзакції. Навіть якщо вони визначать, що транзакції носять кримінальний характер, вони не можуть заморозити активи, на відміну від традиційної банківської системи", - пояснив директор Роб Уейнрайт.

Також Уейнрайт зізнався, що незважаючи на всі вжиті заходи, можливості служби в цьому напрямку, як і раніше значно обмежені, так як у більшості випадків поліції дуже важко визначити, хто виводить ці гроші [6].

Відповідно до законопроекту № 7183 від 06 жовтня 2017 р. у Верховній Раді пропонується встановити, що криптовалюта – це програмний код, який є об'єктом власності, тобто активом [7]. Таким чином, на вітчизняних теренах законотворці планують визнати криптовалюту не платіжним засобом, а об'єктом власності, який можна обмінювати на інші товари чи послуги. Такий паліатив навряд чи можна вважати серйозним аргументом на користь ідеї врегулювання ринку крипто валют. У даному випадку доречно нагадати, що в квітні 2017 р. уряд Японії визнав bitcoin законним платіжним засобом. З того часу кількість магазинів, які приймають криптовалюту у якості фактичного платіжного засобу постійно зростає. Водночас, зрозумі-

³ При цьому покупець знаходився в Силіконовій долині, а агентство з продажу активу – в Сан-Франциско.

ло, що для таких рішень на відповідній території має панувати високий рівень правової культури та правової свідомості, що, у підсумку, з великою долею вірогідності свідчить про повагу громадян до закону та панування у державі режиму законності.

Свого часу Директор-розпорядник Міжнародного валютного фонду Крістін Лагард у своєму інтерв'ю компанії CNN визнала, що МВФ намагається активно запобігти використанню віртуальних валют для відмивання коштів та фінансування тероризму.

Водночас, не викликає оптимізму й адекватного розуміння той факт, що Міністерством фінансів спільно з Держфінмониторингом України розроблено та презентовано на відповідному сайті законопроект щодо удосконалення норм з питань запобігання та протидії легалізації злочинних капіталів, де жодним чином не згадується питання врегулювання та контролю операцій з криптовалютами. Хоча в електронних деклараціях багатьох депутатів вже є інформація про те, що вони є власниками вагомих обсягів криптовалюти. Це певною мірою свідчить про намагання самоусунутись від вирішення найактуальніших проблем сьогодення.

Чотири роки тому в журналі «Банківська справа» була опублікована стаття «Цифрова валюта як віртуальне джерело фіктивного капіталу» [3], в якій автори стверджують, що всі різновиди цифрових валют, які дозволяють людям маніпулювати невидимими й недотичними цінностями, виступають джерелом фіктивного капіталу. Чотири-п'ять років тому в Україні були талановиті випускники Київського та Львівського політехнічних вишів, які вже тоді відчули фінансовий потенціал криптовалют і експериментували майнінгом. Пасивність державних органів щодо розуміння і сприйняття потенціалу криптовалютного ринку зумовлює негативні наслідки. Нині набирають розмаху корупційні схеми й махінації, шляхом яких миттєво пе-

реводяться мільйонні суми в офшорні лагуни [8]. Водночас усе частіше з'являються повідомлення про використання криптовалютних операцій в злочинних цілях. Так, нещодавно Служба безпеки України спільно з Генеральною прокуратурою «накрили» біткоїн-ферми, які шляхом конвертації криптовалют фінансували терористичні угруповання у так званих ДНР/ЛНР [9].

Серед крипто фахівців «принцип незалежності» фіксується в формі P2P (peer-to-peer) [10]. P2P – це пірингова платіжна система, яка не містить так званого «центрального адміністратора», а також поділу на клієнтів і сервери. Дана система повністю децентралізована і її інформаційна база є анонімною. Така очевидність, на перший погляд, практично обеззброює фінансово-правову систему з позицій державного контролю й регулювання. Однак насправді кожен біткоїн має свій код, що фіксує момент появи та зберігає перелік усіх транзакцій. Таким чином так звана «анонімність пірингової системи криптовалют» зумовлює парадоксальний цивілізаційний наслідок – насправді вона консолідує криптоінформацію, яка зберігається довічно.

Водночас пірингова платіжна система зламає звичну функціональну природу традиційних грошей, тобто приводить до неминучої їх редукції. Тобто йдеться про те, що віднині особа, яка володіє криптовалютою, втрачає звичну функцію обміну Г-Т-Г (гроші-товар-гроші). І оскільки цифрові криптовалюти не прив'язані до жодного активу, то, як засвідчує нинішня дійсність для тандему «біткоїн-долар» властиві величезні цінові коливання; не зрівняно динамічніші й потужніші, ніж у традиційній грошово-валютній динаміці.

Правова проблема безпеки сучасної сфери грошового обігу, в якій не зменшується обсяг готівкової валюти, перманентно зростає. Адже при цьому посилюється можливість здійснення анонімних, несанкціонованих операцій і розрахунків, конт-

роль за якими відчутно деформується й знижується. За таких умов ускладнюється боротьба з відмиванням брудних капіталів, чим користуються провідники легалізації доходів від незаконної діяльності як в національних, так і міжнародних реліях [11].

На часі, об'єднуючи міждержавні зусилля й активізуючи власне національну потугу, узаконити вимогу щодо ідентифікації записів й відкритості записів в блокчейні.⁴ Важливо, насамперед, на міждержавному рівні, правовим чином дезавувати принцип (який вважається головною перевагою практично задіяних криптовалют) - можливість здійснювати криптовалютні операції без легалізації персональних даних користувачів. За прогнозом фахових аналітиків буквально через декілька років з'являться цілі галузі, що функціонуватимуть на базі криптовалютних операцій. На переконання Марка Гінзбурга. «криптовалюта і блокчейн не лише в інтересах громадян забезпечує надійність, захищеність, мобільність, економію і комфорт, але це і в інтересах держави – прозорість і невідворотність кожної транзакції дозволяє податковим органам бачити історію будь-якої покупки чи угоди, що надзвичайно ускладнить уникнення від сплати податків» [5].

Саме тому розробники й адепти цифрових грошей затято відстоюють повну анонімність системи P2P, домагаючись повної відсутності інформації про реальних власників криптовалютних адрес. Також в інформаційній базі P2P відсутня статистичні дані про кількість біткоінів за конкретною адресою.

Водночас, здійснюючи пошук шляхів унормування обігу криптовалют, ми не повинні забувати про потенційні небезпеки такого роду діяльності, які несуть у собі операції з криптовалютою. Анонімність опе-

рацій з криптовалютою відкриває величезне поле можливостей для кібершахрайства. Так, співзасновник компанії Apple Стів Возняк визнав, що в нього шахрайським чином виманили біткоіни на загальну суму 74 000 доларів. «У мене сім біткоінів вкрали шахрайським чином. Хтось купив їх у мене в Інтернеті, використовуючи кредитну картку, а потім скасував оплату. Це було так легко! Це було зроблено з вкраденого номера кредитної картки, і отримати її назад неможливо», - розповів Возняк, виступаючи на глобальному бізнес-саміті, організованому газетою The Economic Times [12].

Крім того, зловмисники вже навчилися добувати криптовалюту за допомогою програм комп'ютера добросовісного користувача, який нічого не підозрює. Наприклад, це трапилось з користувачами програми Microsoft Word, а саме функції Online Video, яка дозволяє додавати на сторінки текстового документу відеозапис з Мережі. При відкритті цієї сторінки з'являється сам запис і посилання на нього. Після запуску шахрайського скрипта для майнінгу починається програш відео, але як раз в цей час процесор і відеокарта комп'ютера користувача починають таємний процес видобутку криптовалюти в інтересах хакерів [13].

При цьому зауважимо, що попри зазначених вище утаємничень, ідентифікація учасників платежів в системі P2P можлива при сконцентрованих зусиллях держави і добрій волі високофахових у криптографії спеціалістів. Зрозуміло, що залишатися стороннім спостерігачем стихійного розвитку і тіньового застосування криптовалют, українська держава більше не вправі.

Відсутність практично в усіх різновидах криптовалют всезагальної прийнятності і водночас відчутні фінансово-правові проблеми врегулю-

⁴ Самі розробники криптовалюти стверджують (при індивідуальних бесідах) можливість налагоджувати біткоін-сервіси таким чином, щоб у них зберігалася інформація про користувачів.

вання криптовалютного ринку - одна з вагомих причин гальмування їх суспільного визнання на вітчизняних теренах. Також з причини неможливого прогнозування макроекономічних й соціальних наслідків розвитку криптовалютного ринку органи української державної влади досі піддають сумніву доцільність визнання цифрових грошей законним платіжним засобом. І це при тому, що, за певними фаховими оцінками, освоюючи правила криптовалютного ринку, контролюючи державні органи мали б змогу прослідкувати: скільки коштували біткоїн, лайткоїн, неймкоїн, піркоїн, фезеркоїн та інші криптовалюти різновиди кілька років назад, а скільки – нині. І з різниці збирати податок. У цьому сенсі заборона заради заборони – це позиція страуса, який ховає голову у пісок. Не помічаючи при цьому те, що є реальним.

Отже, сьогоднішні дискусії теоретиків з фінансового права щодо заборон або обмежень застосування криптографічних валют у якості повноцінних грошей не є перспективними й актуальними. Водночас наявні тенденції дають підстави прогнозувати, що подальше глобальне поширення криптовалютних об'єднань стає додатковим фактором серед чинників, які зумовлюють цивілізаційну приреченість втрати долларом США ролі монополіста у міжнародних розрахунках.

Блокчейн та криптовалюти відкривають реальну можливість широ-

кому загалу реалізувати своє право на вибір щодо користування послугами традиційних банків, або спробувати щось нове. Одним натиском клавіші смартфона миттєво здійснюється без комісії платіжна транзакція в любую точку земної кулі, де налагоджена блокчейн-система.

Необхідно визнати, що традиційно звична монетарна система хронічно застаріла в орієнтації лише на інтереси банків, крупних корпорацій та державних монополій. Блокчейн й криптовалюти дозволяють уникати даного диктату. Це – епохальне, цивілізаційне досягнення. Якщо в минулі епохи, зокрема в часи промислових революцій, відбувалась всезагальна централізація фінансово-промислових укладів, то в наші дні спостерігається стрімкий дрейф до епохи всезагальної монетарної децентралізації [5]. Це виклик часу, суспільне замовлення, які давно визріли, але стали можливими з появою технології блокчейна.

Таким чином, фінансово-правові засади врегулювання криптовалютного ринку в Україні мають бути розроблені. Чим раніше у державі це усвідомлять і будуть зроблені певні системні кроки у цьому напрямі, тим більш захищеними почуватимуться пересічні громадяни. Ті ж із них, хто відносить себе до економічно активних, зможуть легально приймати участь у операціях з криптовалютою і, тим самим реалізовувати свої права та свободи.

Список використаних джерел

1. *Пащенко К.* Порівняльний аналіз фінансово-правової сутності електронних грошей та криптовалют / К. Пащенко // Підприємництво, господарство і право. - 2017. - № 7. - С. 97-100
2. *Стеценко В. Ю.* Адміністративно-правове забезпечення інвестиційної привабливості України / В. Ю. Стеценко // Право як регулятор суспільних відносин: історія, теорія, практика: Збірник матеріалів Другої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18-19 жовтня 2016 р.). - К.: ВГО «Майбутнє країни», журнал «Публічне право», 2016. - С. 67-68
3. *Ковальчук Т., Паливода К.* Цифрова валюта як віртуальне джерело фіктивного капіталу // Банківська справа. - 2014. - № 1-2, с. 3-11.
4. <http://bitexpert.io/news/obedinnenye-emiraty>

5. *Інтерв'ю* з Марком Гінзбургом // Бульвар Гордона. 2018. - 17 лютого. - С. 4-5, 12-13, 15.
6. <https://strana.ua/news/123897-direktor-evropola-soobshchil-cto-cherez-kriptoaljutu-otmyvajutsja-4-5-mlrd-dollarov-.html>
7. *Проект Закону* України № 7183 від 6 жовтня 2017 р. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
8. *Волошенко А.* Новітні інформаційно-комунікативні та цифрові технології як потенційно корупційогенний чинник / Банківська справа. - 2017. - № 4. - С. 92-100
9. <https://vesti-ukr.com>. - 2018. - 2 лютого. - С. 3.
10. *Финансы и кредит*. - 2017. - Том 23. - Выпуск 47.
11. *Ковальчук А.* Боротьба з відмиванням брудних капіталів. Міжнародні стандарти та національні реалії. К.: Знання, 2017.- 318 с.
12. <https://strana.ua/news/126687-souchreditel-kompanii-apple-stiv-voznjak-priznal-cto-u-neho-ukrali-7-bitkoinov.html>
13. <https://strana.ua/news/126408-khakery-nauchilis-dobyvat-kriptoaljutu-cherez-microsoft-word-na-chuzhikh-ustrojstvakh.html>

Ковальчук А. Т., Стеценко С. Г. Фінансово-правові засади регулювання криптовалютного ринку

Проаналізовані фінансово-правові проблеми врегулювання криптовалютного ринку на сучасному етапі. Розглянуті криптографічні процедури генерації новітніх інформаційно-комунікативних та цифрових технологій. Запропоновані можливі механізми застосування фінансово-правових регуляторів з метою необхідного дисциплінування криптовалютного ринку.

Ключові слова: криптовалюта, біткоїн, майнінг, блокчейн, P2P система, фінансове право.

Ковальчук А. Т., Стеценко С. Г. Финансово-правовые основы регулирования криптовалютного рынка

Проанализированы финансово-правовые проблемы урегулирования криптовалютного рынка на современном этапе. Рассмотрены криптографические процедуры генерации новейших информационно-коммуникативных и цифровых технологий. Предложены возможные механизмы применения финансово-правовых регуляторов с целью необходимого дисциплинирования криптовалютного рынка.

Ключевые слова: криптовалюта, биткоин, майнинг, блокчейн, P2P система, финансовое право.

Kovalchuk A., Stetsenko S. Financial and legal framework for the regulation of the cryptocurrency market

Analyzes the legal problems of settlement of the cryptocurrency market at the present stage. Considered a cryptographic procedure of generation of the latest information and communication and digital technologies. Suggested possible mechanisms of implementation of the financial and legal regulators need the discipline of the cryptocurrency market.

Key words: cryptocurrency, bitcoin, mining, blockchain, P2P system, financial law.

